

ДОСВІД НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ

Дегтяренко Тетяна Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-7153-9706
Scopus-Author ID: 57430377200
Researcher ID: AAC-8201-2021

Гордєєва Алла Андріївна,
магістр Спеціальної освіти (Тифлопедагог)
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0003-1143-7649

У статті досліджені актуальні проблеми навчання англійської мови як іноземної молодших школярів із функціональними порушеннями зору, виокремлено ефективні способи покращення якості навчання дітей означеної категорії, узагальнено результати практичних досліджень зарубіжних науковців щодо особливостей формування англомовних компетенцій школярів початкової школи (Pantić N., Florian L., Abdullah Coşkun, Carter, McCarthy, H. Z. Özer, N. Cabaroglu, Susanto, Deri Sis Nanda).

Завдяки практичним дослідженням науковців Туреччини, Мексики та Індонезії було встановлено, що формування англомовних компетенцій незрячих та слабозорих дітей у початковій школі перебуває на низькому рівні, що спричинено хибно сформованими стереотипами щодо інтелектуальних можливостей осіб з особливими освітніми потребами, відсутністю матеріально-технічного забезпечення класів у яких навчаються діти досліджуваної категорії, недостатньою кількістю уроків іноземної мови та відсутністю спеціальних тренінгів для педагогів.

Проведене нами поглиблене вивчення стану та особливостей навчання іноземної мови школярів з функціональними порушеннями зору у далекому зарубіжжі має на меті сформувати стратегії розвитку освіти осіб з особливими освітніми потребами на теренах України, зокрема запропонувати ефективні способи формування англомовних компетенцій школярів означеної категорії. На нашу думку, програма дій, що забезпечить еволюцію системи освіти та покращення якості навчання незрячих та слабозорих школярів, передбачає: залучення тифлопедагогічної техніки у навчальний процес; практичну діяльність, як обов'язковий компонент освітнього процесу; використання комунікативно-ігрових технологій; максимальне залучення аудіо-опристроїв при вивченні іноземної мови; впровадження спеціальних тренінгів для педагогів щодо особливостей навчання дітей з особливими освітніми потребами; збільшення тижневого навантаження англійської мови. Реалізація цієї програми забезпечуватиме комфортне навчальне середовище молодшим школярам з функціональними порушеннями зору, яке сприятиме розвитку психічних процесів та емоційно-вольової сфери незрячих та слабозорих школярів, що в результаті покращуватиме розумову діяльність учнів та сприятиме ефективному засвоєнню знань з іноземної мови.

Ключові слова: незрячі та слабозорі діти, початкова школа, проблеми навчання англійської мови.

Dehtiarrenko Tetiana, Gordeeva Alla. Experience of teaching English in primary school for Visually Impaired Students in educational institutions around the world

The article has explored the actual problems of teaching English as a foreign language to young students with visual impairments, identified effective ways to improve the quality of education of children of this category, summarized the practical research results of foreign scientists regarding features of the formation of English-speaking competencies for students in primary school (Pantić N., Florian L., Abdullah Coşkun, Carter, McCarthy, H. Z. Özer, N. Cabaroglu, Susanto, Deri Sis Nanda).

Owing to practical research of scientists from Turkey, Mexico, and Indonesia have been found that the formation of English-speaking competencies of blind and visually impaired children in primary school is at a low level, which is caused by falsely formed stereotypes about the intellectual abilities of persons with special educational needs, lack of materials and technical support for classes in which children of the studied category learning, insufficient number of foreign language lessons and lack of special trainings for teachers.

Detailed study of the state and peculiarities of teaching a foreign language to young students with visual impairments in far abroad was made by us aims to form strategies for the development of education of persons with special educational needs in Ukraine, in particular, to offer effective ways to form the English-speaking competencies of children of this category. In our opinion, the leading program that will ensure the evolution of the education system and will improve the quality of education for blind and visually impaired children provides for: the involvement of typhlopedagogical technology in the educational process; practical activities as an obligatory component of the educational process; use of communicative and gaming technologies; maximum involvement of audio devices when learning a foreign language; implementation of special trainings for teachers on the peculiarities of teaching children with special educational needs; increase in the weekly number of English lessons. Realization of this program will provide a comfortable learning environment for young students with visual impairments, which will contribute to the development of mental processes and the emotional-volitional sphere of blind and visually impaired children, which as a result will improve the mental activity of students and contribute to the effective knowledge assimilation of a foreign language.

Key words: blind and visually impaired children, primary school, problems of learning English language.

Вступ (Introduction). Розповсюдженість англійської мови (*далі* – АМ) у всьому світі свідчить про важливість її вивчення для кращої соціалізації та адаптації у сучасному соціумі. Формування англомовних компетенцій сліпих та слабозорих дітей все частіше стає об'єктом досліджень зарубіжних психологів та тифлопедагогів, які представлені у численних наукових дослідженнях [2; 3; 4; 5; 6; 7], аналіз яких допоможе нам сформулювати положення щодо особливостей навчання молодших школярів із порушеннями зору в українських загальноосвітніх закладах освіти.

Матеріали та методи (Materials and methods). Досліджуючи питання навчання іноземній мові (*далі* – ІМ) дітей з порушеннями зору у початковій школі було використано наступні педагогічні методи: теоретичні: аналіз, синтез, порівняння та систематизація дослідних науково-методичних праць іноземних науковців у галузі спеціальної педагогіки та психології, для виявлення теоретико-методичних засад та визначення стану сучасних підходів навчання ІМ дітей із порушеннями зору; конкретизація якісної багатосторонності існуючих педагогічних технологій у галузі спеціальної освіти; узагальнення вивченого матеріалу, на основі якого можна в подальшому запропонувати нові способи навчання ІМ дітей з порушеними функціями зорового аналізатора.

Результати (Discussion). АМ все більше, і більше набуває популярності в *Туреччині*, завдяки технологічним розробкам, збільшенню доходів від туризму, економічній інтеграції країни у світову економіку, потоку іноземних фільмів до країни, розповсюдження кабельного телебачення та приватних каналів (Asar, 2004). На підставі стрімкого поширення АМ у країні науковці у галузі спеціальної та інклюзивної освіти в Туреччині почали звертати увагу на можливі способи ефективного навчання АМ сліпих та слабозорих дітей (Süleyman Başaran, 2012; Abdullah Coşkun, 2013; Nihat Kocyigit та Pinar Sabuncu Artar, 2015; Havva ZORLUEL ÖZER та Neşe CABAROĞLU, 2018;).

Дослідження присвячені вивченню стану формування англомовних компетенцій дітей з порушеннями функцій зорового аналізатора (Süleyman Başaran, 2012), актуальним проблемам у загальноосвітніх школах Туреччини при навчанні ІМ дітей з порушеннями зору (Nihat Kocyigit та Pinar Sabuncu Artar, 2015) та було запропоновано методи вивчення АМ, як іноземної сліпими та слабозорими школярами (Abdullah Coşkun, 2013; Havva ZORLUEL ÖZER та Neşe CABAROĞLU, 2018).

Abdullah Coşkun у своїй праці описав особливості застосування методики ТЗ при вивченні АМ [2]. ТЗ або Talking tactile technology (розмовна тактильна технологія) – це метод навчання сліпих та слабозорих за допомогою використання тактильного планшету з сенсорною поверхнею, який може бути застосований, як пристрій вводу використовуючи набухаючий папір для створення 3D накладок і з'єднує аудіофайли з частинами накладок. Пристрій підключається до комп'ютера, працює за допомогою програмного компакт-диска та має тактильну поверхню, що створює сенсорні піктограми, які забезпечують звуковий зворотній зв'язок під час їх

натискання [2]. ТЗ було розроблено у Королівському національному коледжі для сліпих у Великобританії в Герефорд у співпраці з компанією із програмного забезпечення США.

Coşkun описав доцільність використання технології при навчанні школярів з порушеннями зору, спираючись на досвід сучасних науковців у галузі тифлопедагогіки та тифлопсихології (F. Armstrong, 2011; H. A. Araluce, 2005 та ін.) та на результати проекту, який передбачав навчальні курси для вчителів EFL (English as a foreign language – англійська, як друга іноземна мова) щодо використання ТЗ, котрий був проведений RNC (Royal National College for the Blind – Королівський Національний Коледж для Сліпих) у Великобританії. У проєкті взяли участь і турецькі вчителі АМ. Тренінг був проведений у AIBU (Abant İzzet Baysal University). Навчання для вчителів АМ передбачало дев'ять кроків:

- 1) ознайомлення із ТЗ;
- 2) використання та застосування розмовної тактильної технології;
- 3) частини накладок та їх використання;
- 4) покрокова демонстрація інформації;
- 5) демонстрація навчальних матеріалів;
- 6) застосування технології у ELT (English language teaching – навчання АМ);
- 7) практика (складання простого тактильного накладання);
- 8) питання, котрі часто виникають;
- 9) пленарне засідання (висновки).

Після завершення навчального тренінгу було проведено опитування вчителів АМ, які брали участь у проєкті, щодо ефективності навчання використання ТЗ. Результати опитування показали, що знання педагогів мали позитивні зміни, загалом еволюція знань сягнула +1.85 із +2 максимально можливих [2, с. 292].

Abdullah Coşkun зазначив, що у наш час ELT матеріали для зрячих дітей візуально привабливі і, якщо ми хочемо щоб учні з порушеннями зору мали рівний доступ до таких самих стимулюючих матеріалів для вивчення АМ, як їхні зрячі однолітки, було б справедливо припустити, що ТЗ, який містить тактильні зображення, може стати позитивним додатком на уроках АМ, заохочуючи цих учнів брати участь у навчальній діяльності використовуючи візуальні наочності [2, с. 293].

Згідно вищезгаданих досліджень очевидним стає факт, що використання ТЗ є вдалою альтернативою навчання АМ сліпих та слабозорих дітей. Графічний планшет дає змогу учням з порушеннями функцій зорового аналізатора побачити за допомогою дотику, а потім почути необхідну інформацію за допомогою аудіофункцій, що у свою чергу допомагає краще розуміти та засвоювати навчальний матеріал.

Одним із етапів вивчення ІМ є процес засвоєння нової лексики. Турецькі науковці підкреслюють щодо важливості накопичення словникового запасу в процесі навчання ІМ, щоб допомогти учням досягти успіху у спілкуванні цільовою мовою (Carter та McCarthy, 2013). На особливості вивчення нових слів АМ молодшими школярами з порушеннями зору звернули свою

увагу науковці Н. Z. ÖZER і N. CABAROĞLUb [6]. У праці було досліджено методи оволодіння новою лексикою та зазначено проблеми з якими можуть стикатися учні з порушеннями зору при вивченні нових слів ІМ [6, с. 156–157]. На базі чого, Н. Z. ÖZER та N. CABAROĞLUb виокремили способи засвоєння нової лексики з ІМ для сліпих та слабозорих дітей:

- використання аудіо-додатків;
- використання інтерактивних завдань після ознайомлення з новими словами;
- багаторазове повторення нової лексики у ігровій діяльності;
- орфографічний зворотний зв'язок – спеціально розроблені комп'ютерні додатки для навчання лексики для дітей з порушеннями функцій зорового аналізатора [6, с.152–153].

Ефективність використання вищеназваних технологій при засвоєнні нової лексики з ІМ підтверджує і практично-наукове дослідження Н. Z. ÖZER та N. CABAROĞLUb, яке було проведено для трьох вчителів АМ у Туреччині міста Адана, котрі навчають незрячих та слабозорих дітей молодшої та середньої шкіл [6]. Метою дослідження було визначити практичні дієві методи формування лексичного запасу з ІМ дітей із зоровою депривацією. За допомогою опитування вищезгаданих вчителів було виділено наступні технології вивчення нових іноземних слів дітьми з порушеннями зору:

- використання слухових стратегій має позитивні результати при засвоєнні лексики;
- слухати записані нові слова вдома (на уроці записувати на диктофон нову лексику голосом вчителя, або учнів, в вдома їх багаторазово прослуховування);
- залучення допоміжних комп'ютерних технологій;
- постійне повторення нового матеріалу;
- використання аудіо-засобів;
- обмеження опори на візуальні предмети (малюнки, схеми, картки тощо);
- залучення мовних ігор [6, с. 155].

Щодо організаційної частини, вчителі АМ дітей із порушеннями функцій зорового аналізатора наголосили, про малу кількість уроків на тиждень (дві години). Усі три педагога одноставно стверджують про необхідність збільшення навчальних годин ІМ, оскільки, щоб вивчити мову – потрібно її постійно чути [6, с. 156]. Також, вчителі підкреслили необхідність спрощення програми, а саме зменшення вивчення граматики. Вчителі зазначили, що наявність складних граматичних тем лише заважає навчанню і не дає можливості учням зосередитися на вивченні мови [6, с. 155].

Практичні та теоретичні наукові дослідження турецьких педагогів та психологів є хорошим фундаментом для ефективного розвитку методології навчання АМ сліпих та слабозорих дітей.

Мексика також відноситься до країн, де АМ посідає чільне місце. На основі цього науковці (Garza A. M., Lourdes Gutiérrez Aceves M., Serrano Vila M. E., Pantić N., Florian. L.) багато уваги почали приділяти освіті дітей з ООП. Навчання АМ дітей з порушеннями зору у Мексиці перебуває на стадії активного розвитку. Освіта

дітей з порушеннями зору в країні потребує альтернативних способів навчання, враховуючи нестачу технологічного забезпечення освітніх закладів, де навчаються діти з психічними та (або) фізичними порушеннями. Погляди спеціальних педагогів та психологів мають гуманістичне спрямування та націлені на створення дієвих способів навчання дітей з ООП враховуючи потенційні можливості технічного забезпечення шкіл у Мексиці. У своїй праці науковці Pantić та Florian підкреслюють що саме вчитель має бути тим агентом змін, який дасть змогу навчатися дитині з ООП на такому ж рівні що й нормотипова дитина [8, с.340].

В напрямку навчання АМ, як другої іноземної було проведено дослідження у штаті Чіапас навесні 2018 року [3]. Дослідження розглядало еволюцію вчителів після досвіду навчання у АМ учнів з порушеннями функцій зорового аналізатора. Досвід вчителів дав свої плюси, дослідження показало що перешкоди, котрі виникають а процесі формування англомовних компетенцій дітей з функціональними порушеннями зору на практиці не є такими складними для вирішення, як сформовані стереотипи про це. Як свідчать практичні дослідження [3; 25], у Мексиці спостерігається тенденція недооцінки можливостей людей з ООП та сумніви в інтелектуальному розвитку таких людей. В останні роки такі хибні погляди почали змінюватися, розвиток спеціальної та інклюзивної освіти набуває позитивних змін.

Починаючи з 2009 року в країні почали впроваджувати тренінги щодо особливостей спеціального та інклюзивного навчання. Дослідження та спостереження процесу навчання сліпих та слабозорих дітей показали, що для навчання цієї категорії дітей ефективними є такі ж методики, що й для навчання нормотипових. Проте ці методики все ж потребують деяких модифікацій, тобто адаптацій навчальних матеріалів відповідно індивідуальних можливостей дітей з порушеннями зору [3, с. 1146].

Чіапас є одним з найбідніших міст Мексики, де доступність освіти для населення обмежена, проте незважаючи на цей факт педагоги намагаються створити умови, у яких навчання буде доступним усім дітям [3, с. 147]. Дослідження, яке було проведено у Чіапас показало, що навіть при відсутності матеріального забезпечення можна навчити кожну дитину. Навчати учнів та надихати їх вчитися це основна мета кожного вчителя [3, с. 147]. Основними завдання дослідження було змінити хибне твердження, що навчання дітей з порушеннями зору не може мати високих результатів та підвищити обізнаність вчителів щодо особливостей навчання сліпих та слабозорих учнів [3, с. 148].

Результати дослідження показали, що саме внутрішні бар'єри дітей з ООП є однією з вагомих причин неуспішності у навчанні, які власне формуються під впливом хибно сформованих соціальних поглядів. Вчителі не приділяють достатньо зусиль, не шукають способи подолання бар'єрів при навчанні дітей з порушеннями зору. Потрібно не боятися навчати сліпих та слабозорих учнів, а бути готовим зустріти потреби своїх учнів та шукати способи їх вирішити. Також педа-

гоги, котрі брали участь у дослідженні підкресли, що учням з порушеннями зору подобається працювати з тактильними ресурсами, тому доречно завжди продукувати та робити заготовки відповідно до теми уроку.

Висновком даного експерименту було те, що прості стратегії у більшості випадків найкращі. Готовність вивчати особливості роботи із дітьми з функціональними порушеннями зору і відавати трішечки свого часу та душі це ключ до успішного навчання дітей з ООП. Науковці підкреслюють: хороший вчитель – це той, хто може бути гнучким та креативним.

АМ набула популярності і серед індонезійського населення. Susanto та Deri Sis Nanda досліджували особливості формування англомовних компетенцій осіб з порушеннями зору в *Індонезії* [7]. Науковці описали у своїй праці унікальні методи навчання ІМ школярів з порушеннями зору. Susanto Susanto та Deri Sis Nanda виокремили два основні бар'єри під час навчання у класі: урок побудований на застосуванні картинок, схем, таблиць, малюнків тощо, тобто матеріалів, які вимагають використання зорових аналізаторів; вчитель необізнаний із специфікою роботи дітей з ООП [7, с. 83].

Науковці у своїй праці «Викладання та навчання англійської мови учнів з порушеннями зору» описали три питання, які розкривають особливості формування англомовних компетенцій дітей з депривацією зору, а саме:

1. Які стратегії навчання АМ, як іноземної (EFL) використовують у класі учитель та учень з порушеннями зору?

2. Які погляди учнів з порушеннями зору на їхній досвід вивчення англійської?

3. Який вплив матимуть ці дослідження на розвиток спеціальної освіти? [7, с. 84].

Знайти відповіді на ці запитання допомогли 3 вчителі та 15 учнів спеціальної школи у Індонезії міста Lamrung. Дослідження включала опитування, інтерв'ю, спостереження учнів та вчителів в процесі навчання АМ. Запитання учням базувалися на їх інтересах і вподобаннях та мали на меті розкрити досвід вивчення ІМ в класі. Вчителі мали описати їхнє сприймання, загальні здібності та бажання навчати дітей з порушеннями зору.

Експеримент показав, що ефективним для навчання сліпих та слабозорих дітей буде використання допоміжних технологій (Hersh та Johnson, 2008), застосування рольових ігор, залучення музичних інструментів (Goldstein, 2000) та максимальний розвиток слухових навичок [7, с. 86–87]. Навчання дітей з ООП використовуючи зазначені технології дає перспективу розвитку цих дітей (Gabel, 2005) і може бути включений з точки зору як вчителів, так і батьків (Jenks, 2005).

Щодо використання шрифту Брайля вчителі, котрі брали участь в експерименті розійшлися у своїх твердженнях. Одні стверджують про необхідність виключення навичок письма дітей з порушеннями зору, оскільки це робить навчання складним та розсіює увагу дітей [7, с. 85–86]. Інші ж зазначили про необхідність освоєння шрифту Брайля, оскільки в майбутньому це розширить можливості дітей [7, с. 86–87].

Щодо досвіду навчання АМ з точки зору учнів, учасники зазначили, що вони стикаються з труднощами на уроках через недостатню адаптацію навчального матеріалу до їхніх фізичних можливостей та нечітке роз'яснення навчальної інформації [7, с.85]. Тобто основним бар'єром для учнів з депривацією зору на уроках АМ є «нестача уваги та часу» [7, с.85] з боку вчителя.

У своїй праці Susanto Susanto та Deri Sis Nanda описали дієві способи формування англомовних компетенцій учнів, та показали необхідність використання унікальних методів навчання дітей з порушеннями зору і з цими методами повинні ознайомлюватися спеціальні педагоги, оскільки ці знання створюватимуть підґрунтя для розвитку спеціальної та інклюзивної освіти і покращення рівня доступності до знань дітей з ООП.

Висновки (Results). Аналіз досліджень зарубіжних науковців показав, що збільшення уваги до особливостей навчання дітей з ООП набуває все більшої популярності у всьому світі. Розглянуті вище праці свідчать, що навчання сліпих та слабозорих дітей не є чимось неможливим. Розвиток та професійне вдосконалення педагога є базою, яка формує ефективну систему освіти для дітей з ООП. Дослідження науковців у галузі тифлопедагогіки показали, що індивідуальний підхід до кожного учня, адаптація навчального матеріалу, використання додаткових ресурсів, повага до дитини та любов до своєї справи дають можливість учням з порушеннями зору вивчати ІМ на такому ж рівні, у більшості випадків, як і зрячим.

Проаналізовані тифлопедагогічні праці також свідчать про те, що вивчення АМ дітьми з функціональними порушеннями зору буде ефективнішим за умови використання сучасних технічних пристроїв для сліпих та слабозорих. Ефективність використання цих сучасних ресурсів уже стало звичним явищем у багатьох розвинених країнах світу. Спробуємо далі дослідити та описати особливості їх застосування та функціонування.

Проведене нами поглиблене вивчення стану та особливостей навчання іноземної мови школярів з функціональними порушеннями зору у далекому зарубіжжі має на меті сформувати стратегії розвитку освіти осіб з особливими освітніми потребами на теренах України, зокрема запропонувати ефективні способи формування англомовних компетенцій школярів означеної категорії.

На нашу думку, програма дій, що забезпечить еволюцію системи освіти та покращення якості навчання незрячих та слабозорих школярів, передбачає: залучення тифлопедагогічної техніки у навчальний процес; практична діяльність, як обов'язковий компонент освітнього процесу; використання комунікативно-ігрових технологій; максимальне залучення аудіопристроїв при вивченні іноземної мови; впровадження спеціальних тренінгів для педагогів щодо особливостей навчання дітей з особливими освітніми потребами; збільшення тижневого навантаження англійської мови. Реалізація цієї програми забезпечуватиме комфортне навчальне середовище молодшим школярам з функціональними порушеннями зору, яке сприятиме розвитку психічних

процесів та емоційно-вольової сфери незрячих та слабозорих школярів, що в результаті покращуватиме розу-

мову діяльність учнів та сприятиме ефективному засвоєнню знань з іноземної мови.

Література:

1. Гордєєва А.А. Досвід навчання англійської мови учнів початкової школи із функціональними порушеннями зору у закладах освіти різних країн світу. *Кваліфікаційна робота на отримання звання магістра*. Суми, 2022. С. 35–41.
2. Coşkun A. English Language Teaching for the Visually Impaired Learners: Training Non-native English Teachers. *International J. Soc. Sci. & Education*. Turkey, 2013. Vol. 4. P. 289–295. (Last accessed: 04.09.2022).
3. Garza A. M., Lourdes Gutiérrez Aceves M., Serrano Vila M. E. Creating an inclusive environment. Teaching English as a second language to the visually impaired in disadvantaged contexts: a case study from Chiapas, Mexico / Ed. S. Douglas. *British Council* London, 2018. P. 145–157.
4. Jennie S. Teaching your visually impaired child sign language. Wonder Baby. URL: Teaching Your Visually Impaired Child Sign Language | WonderBaby.org. (Last accessed: 08.07.2022).
5. Kocyigita N., Artar P. S. A challenge: Teaching English to Visually-impaired learners. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Turkey. Antalya: Izmir University, 2015. November 24. P. 689–694.
6. Özer H. Z., Cabaroğlu N. Teaching Vocabulary to Visually Impaired EFL Learners: A Small-Scale Study. *Cukurova University Faculty of Education Journal*. Adana. Turkey, 2018. Vol. 47. P. 151–163.
7. Susanto S., Nanda D. S. Teaching and Learning English for Visually Impaired Students: An Ethnographic Case Study. *Indonesia: Journal of English Education*, 2018. Vol. 7 (1). P. 83–92.
8. Pantić N., Florian L. Developing teachers as agents of inclusion and social justice. *Education Inquiry*. The University of Edinburgh, 2015. September 1. Vol. 6 (3). P. 332–351.
9. Дегтяренко Т.М. Концепція соціодинаміки корекційно-реабілітаційної діяльності. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 2. С. 11–21.

References:

1. Hordeeva A. A. (2022). Experience of teaching English in primary school for Visually Impaired Students in educational institutions around the world. *Qualification work for obtaining Master's Degree*. Sumy, 2022. pp. 35–41 [In Ukrainian]
2. Coşkun A. (2013). English Language Teaching for the Visually Impaired Learners: Training Non-native English Teachers. *International J. Soc. Sci. & Education*. Turkey, 2013. Vol. 4. P. 289–295. (Last accessed: 04.09.2022).
3. Garza A. M., Lourdes Gutiérrez Aceves M., Serrano Vila M. E. (2018). Creating an inclusive environment. Teaching English as a second language to the visually impaired in disadvantaged contexts: a case study from Chiapas, Mexico / Ed. S. Douglas. *British Council* London, 2018. P. 145–157.
4. Jennie S. Teaching your visually impaired child sign language. Wonder Baby. URL: Teaching Your Visually Impaired Child Sign Language | WonderBaby.org. (Last accessed: 08.07.2022).
5. Kocyigita N., Artar P. S. (2015). A challenge: Teaching English to Visually-impaired learners. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Turkey. Antalya: Izmir University, 2015. November 24. P. 689–694.
6. Özer H. Z., Cabaroğlu N. (2018). Teaching Vocabulary to Visually Impaired EFL Learners: A Small-Scale Study. *Cukurova University Faculty of Education Journal*. Adana. Turkey, 2018. Vol. 47. P. 151–163.
7. Susanto S., Nanda D. S. (2018). Teaching and Learning English for Visually Impaired Students: An Ethnographic Case Study. *Indonesia: Journal of English Education*, 2018. Vol. 7 (1). P. 83–92.
8. Pantić N., Florian L. (2015). Developing teachers as agents of inclusion and social justice. *Education Inquiry*. The University of Edinburgh, 2015. September 1. Vol. 6 (3). P. 332–351.
9. Dehtiarenko T.M. (2015) Concept Sociodynamics Correctional-Rehabilitation Activities. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 2015. № 2. С. 11–21 [In Ukrainian].